

УДК 373.3.015.3:005.32

Розвиток навчально-пізнавальних інтересів та мотиву шкільної тривожності молодших школярів у різних системах навчання

Петренко К.О., Дусавицький О.К.

Стаття присвячена вивченню мотиваційної основи навчальної діяльності молодших школярів у традиційному навчанні, розвивальному навчанні та розвивальному навчанні «Діалог культур». В результаті проведеного дослідження виявлено, що традиційне навчання не сприяє в необхідній мірі розвитку адекватного мотиву навчання, а саме навчально-пізнавального інтересу. У традиційній школі домінує інший мотив – мотив тривожності. Навпаки, у системі розвивального навчання домінуючим виступає мотив навчально-пізнавальних інтересів, тоді як загальний рівень шкільної тривожності залишається низьким. Система розвивального навчання «Діалог культур» за характеристиками розвитку навчально-пізнавальних інтересів демонструє результати, схожі на традиційну систему навчання, а за характеристиками мотиву тривожності – на розвивальне навчання.

Ключові слова: мотиваційна сфера, навчально-пізнавальні інтереси, мотив шкільної тривожності, навчальна діяльність, молодший шкільний вік.

У 70-90 роки колективом науковців було проведено генетико-моделюючий експеримент по організації навчальної діяльності у молодшій школі (Давидов, Ельконін, Репкін). В результаті цього експерименту було отримано дані щодо залежності інтелектуального та особистісного розвитку учня від засобів організації навчальної діяльності. З'ясувалось, що розумінню першокласників доступні елементи наукових знань, а не тільки конкретні вміння та навички – читати, писати тощо. Навчання на основі передачі молодшим школярам наукових знань змінює увесь хід їхнього психічного розвитку і, по-перше, сприяє формуванню теоретичного мислення [2], [4], [5].

Також було показано, що найбільш сприятливими мотивами для виконання навчальної діяльності, які відповідають її цілям та задачам, виступають навчально-пізнавальні інтереси (НПІ); а формування НПІ, в свою чергу, залежить від засобів організації навчальної діяльності [4], [6], [7].

Стає питання необхідності формування вже у молодшому шкільному віці адекватних мотивів навчання, а саме стійких навчально-пізнавальних інтересів – саме тоді, коли закладається фундамент навчальної діяльності, виникають і оформлюються її структурні компоненти. Наявність цього мотиву, разом із теоретичним мисленням учня, вирішують проблему спадкоємності молодшої і середньої шкіл і забезпечують напрямок подальшого інтелектуального і особистісного розвитку дитини [3],[5], [6], [8].

Важливо вивчити також зворотній бік НПІ, той мотив навчання, що є ведучим, коли НПІ не мають належного рівня розвитку – мотив тривожності. Тривожність як правило характеризують як негативний емоційний стан суб'єкта, що виникає в разі фрустрації актуальної потреби, тобто в умовах, коли суб'єкт розуміє, що за певними обставинами він буде не здатний задовольнити цю свою потребу. Тривожність стимулює активність суб'єкта, що допомагає зняти причину негативної емоції. Подібна трактовка тривожності визначає її мотиваційну природу і дозволяє розглядати її у співвідношенні з іншими мотивами учбової діяльності [1], [4].

Актуальність роботи полягає в тому, що отримані в генетичному експерименті дані мають бути перевірені в умовах сучасної шкільної практики, коли існують багато систем навчання. Найбільш поширеними виступають традиційне навчання, розвиваюче навчання, система «Діалог культур» та система Занкова. В даному дослідженні ми зупинимось на перших трьох.

Об'єктом дослідження є мотиваційна сфера молодших школярів.

Предмет: навчально-пізнавальні інтереси та мотив шкільної тривожності.

Мета: виявити співвідношення НПІ і мотиву шкільної тривожності у молодших школярів у різних системах навчання.

Завдання: 1) розглянути поняття «молодший шкільний вік», «навчально-пізнавальні інтереси», «мотив шкільної тривожності», а також особливості традиційної системи навчання, розвивального навчання (РН) та розвивальної навчання «Діалог культур» (РНДК);

2) виявити рівень розвитку НПІ молодших школярів у різних системах навчання;

3) виявити розвиток мотиву шкільної тривожності у різних системах навчання;

4) дослідити співвідношення НПІ та мотиву шкільної тривожності в різних системах навчання.

Методи: для дослідження НПІ використовувались методики О.К. Дусавицького «Вибір завдання-способу», «Мимовільне запам'ятовування тексту наукового характеру» та «Написання твору без попередньої підготовки на тему «Що таке людина?». Ці методи дозволяють встановити наявність НПІ та отримати їх змістові характеристики. Для дослідження мотиву шкільної тривожності використовувалась методика «Діагностика рівня шкільної тривожності» Б.Н.Філліпса, що також дає можливість встановити наявність цього мотиву і отримати його окремі характеристики. Для статистичної обробки даних було використано методи математичної статистики Крускала-Уолліса та Вілкоксона-Манна-Уїтні.

Характеристика вибірки: Першу групу складають учні 4-б класу 36-ї гімназії м. Харкова, навчання у якому відбувається в рамках традиційної системи навчання. Загальна кількість досліджуваних – 22 особи.

Другу групу складають учні 4-а та 4-о класів гімназії ОЧАГ м. Харкова. Навчання у цих класах відбувається за системою РНДК. Загальна кількість досліджуваних – 24 особи.

Третю групу складають учні 4-б класу школи №176, навчання у якому ведеться за системою РН. Загальна кількість досліджуваних – 24 особи.

Ми отримали такі результати щодо розвитку навчально-пізнавальних інтересів молодших школярів:

У класі з традиційною системою навчання за параметром змісту 77% учнів продемонстрували наявність розважальних інтересів, 18% - вузьких навчальних і тільки 4% - широких пізнавальних інтересів (які є найбільш сприятливими мотивами навчальної діяльності); за параметром стійкості – 64% продемонстрували

низький рівень, 31% - середній, 4% - високий рівень (який в ідеальному варіанті і повинен бути у учнів).

У класі з системою навчання «Діалог культур» за параметром змісту 71% учнів продемонстрували наявність розважальних інтересів, 12% - вузьких навчальних, 17% - широких пізнавальних інтересів; за параметром стійкості – 33% продемонстрували низький рівень, 37% - середній, 21% - високий рівень.

У класі з розвивальною системою навчання за параметром змісту 21% учнів продемонстрували наявність розважальних інтересів, 63% - вузьких навчальних, 17% - широких пізнавальних інтересів; за параметром стійкості – 29% продемонстрували низький рівень, 29% - середній, 42% - високий рівень.

Результати було перевірено за допомогою метода математичної статистики Крускала-Уолліса. Вірогідність того, що розбіжність результатів обумовлена випадковими коливаннями, $<0,005$.

Таким чином, найбільш сприятливою для розвитку навчально-пізнавальних інтересів є система розвивального навчання, найменш сприятливим є традиційне навчання.

Що стосується рівня шкільної тривожності, нами було отримано наступні результати:

У класі з традиційною системою навчання процент учнів із низьким рівнем загальної шкільної тривожності – 23, із середнім – 9, з високим – 68.

У класі, який навчається за системою навчання «Діалог культур» процент учнів із низьким рівнем загальної шкільної тривожності – 80, із середнім – 4, з високим – 16.

У класі з системою розвивального навчання процент учнів з низьким рівнем загальної шкільної тривожності – 58, із середнім – 29, з високим – 13.

Результати було перевірено за допомогою метода математичної статистики Крускала-Уолліса. Було виявлено, що кореляція із системою навчання присутня за наступними параметрами:

1. Учні у традиційній системі навчання мають найвищий рівень страху ситуації перевірки знань. У системах РН та РНДК навпаки, цей показник тривожності низький. Це можна пояснити тим, що у системах РН та РНДК робиться акцент на процесі вирішення шкільних задач, а не на результаті (нижче буде показано, що цей параметр мотиву тривожності має негативну кореляцію із змістом НПП).

2. Клас у системі РН має більший процент учнів із середнім рівнем переживання соціального стресу у порівнянні із іншими класами. Цей факт можна пов'язати з тим, що на даному етапі навчання шкільний клас стає для учня важливою референтною групою, від відношення до нього якої залежить його власне відношення до себе. Цей етап є важливим для становлення власної референтності - як способу діяльності, так і особистості.

Дані щодо НПП та мотиву тривожності молодших школярів у різних системах навчання були порівняні за допомогою метода математичної статистики Вілкоксона-Манна-Уїтні. Було виявлено наступні кореляції:

1. У всіх системах навчання присутня негативна кореляція між обома параметрами НПП і загальним рівнем шкільної тривожності. Це підтверджує, що при високому рівні розвитку НПП мотив шкільної тривожності, пов'язаний із негативними переживаннями, не є рушійною силою учнів.

2. У всіх системах навчання присутня негативна кореляція між обома параметрами НПП і страхом самовираження. Це можна пояснити тим, що наявність у учня широких стійких навчально-пізнавальних інтересів і, як наслідок, більш глибоких і системних знань, дає йому більше впевненості у своїх силах та компетентності у ситуаціях, коли необхідно себе самопрезентувати оточуючим.

3. У всіх системах навчання присутня негативна кореляція між обома параметрами НПП та страхом ситуації перевірки знань. Це можна пояснити тим, що при розвинутих НПП у учнів закріплена орієнтація на сам процес отримання знань, а не на його результат, і отже не на подальшу оцінку.

Із урахуванням усіх теоретичних та практичних даних можна зробити наступні загальні висновки:

1. Провідною діяльністю молодшого шкільного віку є навчальна діяльність, побудова і здійснення якої є необхідною умовою виникнення головних новоутворень даного періоду. Найбільш адекватними щодо цілей навчальної діяльності мотивом виступають навчально-пізнавальні інтереси.

2. Найбільш сприятливою для розвитку навчально-пізнавальних є система розвивального навчання. Учні в цій системі продемонстрували значно вищі результати за обома параметрами НПП – за змістом і за стійкістю. Найменш сприятливою – система традиційного навчання, в якій НПП більшості молодших школярів за обома параметрами залишаються на першому рівні розвитку.

3. Учні у традиційній системі навчання мають найвищий рівень страху ситуації перевірки знань. У системах РН та РНДК навпаки, цей показник тривожності низький. Це пов'язано в акцентах на різних етапах отримання знань: на процесі їх отримання у РН і РНДК і на результаті в традиційному навчанні.

4. Учні у класі з системою РН мають більш високий рівень переживання соціального стресу у порівнянні із іншими класами (тим не менш, цей рівень не виходить за межі адекватного). Цей факт можна пов'язати з тим, що на даному етапі навчання шкільний клас стає для учня важливою референтною групою, від відношення до нього якої залежить його власне відношення до себе.

5. У всіх системах навчання присутня негативна кореляція між обома параметрами НПП та страхом самовираження. Це можна пояснити тим, що наявність у учня широких стійких навчально-пізнавальних інтересів і, як наслідок, більш глибоких і системних знань, дає йому більше впевненості у своїх силах та компетентності у ситуаціях, коли необхідно себе самопрезентувати оточуючим.

6. У всіх системах навчання присутня негативна кореляція між обома параметрами НПП та страхом ситуації перевірки знань. Це можна пояснити тим, що при розвинутих НПП у учнів закріплена орієнтація на сам процес отримання знань, а не на його результат, і отже не на подальшу оцінку.

Література:

1. Алхазішвілі А. А., Імедадзе Н. В. Исследование уровня тревожности в экспериментальном и обычном классах. — В сб.: Экспериментальные исследования по проблемам перестройки начального обучения. Тбилиси, 1969, с. 447—459.
2. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. — М., 1986.
3. В. В. Давыдов, В. И. Слободчиков, Г. А. Цукерман. Младший школьник как субъект учебной деятельности. - Вопросы психологии, 1992, №3, с. 14-19.
4. Дусавицкий А.К. Развитие личности в учебной деятельности. — Харьков: 2008. — 216 с.
5. Дусавицкий А.К. Развивающее обучение: теория и практика. Статьи. — Харьков: 2002. — 146 с.
6. Дусавицкий А.К., Репкин В.В. Исследование развития познавательных интересов младших школьников в зависимости от способа обучения // Вопр. психологии. 1975. №3 С. 92-102.
7. Репкина Н.В. Сравнительный анализ развития младших школьников в условиях разных систем обучения. // ВЕСТНИК МАРО № 10. - Рига, Педагогический центр “Эксперимент”, 2002. - 94 с.
8. Цукерман Г.А. Как младшие школьники учатся учиться? - Рига, Эксперимент, 2000. — 223 с.